

A METAFORIKUS BÖRTÖN NÉGY ASPEKTUSA SZABÓ LŐRINC LÍRÁJÁBAN AZ AKARAT ÉS A TÖRVÉNY „PÁRHARCA” A *TE MEG A VILÁG* KÖTETBEN

CSUZI BETTINA

BEVEZETÉS

Szabó Lőrinc a magyar irodalom meghatározó alakja, versei szavalóversenyeken hangzanak el, költeményei reneszánszukat élik a 21. században. Egyre többen ismerik és olvassák alkotásait, melyek főleg a fiatalok körében váltak újra népszerűvé, köszönhetően ez főként annak, hogy 2020-tól kezdve Szabó Lőrinc *Tücsökzene* című kötete az emelt szintű magyar szóbeli érettségi tételsorának eleme. Emellett számos online felületen közlik folyamatosan Szabó Lőrinc verseit, csak hogy néhányat említsek, például a *Litera*, az *Irodalmi Jelen* weboldala és a *Spanyolnátha* folyóirat. Ez utóbbi 2020 nyarán versenyt is hirdetett, a pályázatra amatőr költők, diákok jelentkezhettek, a követelmény pedig az volt, hogy elkészítsék Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versének parafrázisát. Szabó Lőrinc lírájának meghatározó élménye, ahogyan az embert látja és láttatja, hol óriásként, hol pedig apró porszemként. Közel tíz éve kísérik már a költeményei a tanulmányaimat és az írói ambícióimat, így nem is volt kérdés számomra, hogy olyan témát keressek,

melyben Szabó Lőrinc – számomra – új oldalát mutathatom meg, azt, hogy hogyan látja őt egy 21. századi olvasó, milyen gondolatokat ébreszt a jelen kor emberében egy olyan szélsőséges és öntörvényű költő, aki a modern magyar líra költészetformáló alakja.

Tevékenységének köszönhetően pedig magyarul is olvashatóvá váltak Shakespeare szonettjei, Thomas Hardy *Egy tiszta nő* című regénye, Charles Baudelaire *A Romlás virágainak* darabjai, Samuel Taylor Coleridge, Heinrich Heine és Alfred Tennyson versei.

Szabó Lőrinc életművével olyan elismert kutatók és írók foglalkoztak már többek között, mint Németh G. Béla, Rába György, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, és végül, de nem utolsó sorban, Kabdebó Lóránt, aki évtizedeken át vizsgálta a fent említett költő munkásságát. Tanulmányom háttereként főként ezen személyek tanulmányai állnak, melyekben a törvény és az igazság kutatása és értékelése meghatározó szerepű. A börtön motívum vizsgálatáig a törvény fogalmi körének szűkítésével jutottam el, fókuszpontba helyezve ezzel az ember szabadságát, igazságérzetét és értékrendjét. Az általam felvetett fő kérdés, hogy Szabó Lőrinc *Te meg a világ* kötetének verseiben mi válhat börtönné? A hipotézisem a következő: a vizsgált verseskötetben börtön minden, ami az embert szellemileg és/vagy fizikailag korlátok közé szorítja; az érvelés négy alappillére a nyelv, az álom, a test és végül a szerelem, melyek nem különálló egységek, hanem közösen egy olyan láncolatot alkotnak, melyben a láncszemek egymásba kapcsolódva alakítják ki a végső mintázatot. A későbbi fejezetekben több Szabó Lőrinc-alkotást is elemzek a *Te meg a világ* kötetből, itt fontos megemlítenem, hogy nem teljes verselemzést tartalmaznak ezek a leírások, hanem a börtön és az ehhez kapcsolódó fogalmak, mint például a bűn, a törvény és az igazság kérdéskörét vizsgálják, illetve az ember és a világ kapcsolatát a bezártság fokozatain és különböző színterein ábrázolva. Az elemzésem fókuszában tehát maga a motívumvizsgálat áll, a börtön sokoldalúsága, többféle megvalósulási formája, melynek gyújtópontjában az emberi természet szerepel, bűneivel és hibáival együtt. Emellett azt is vizsgálom, hogy az elemzett szövegek álláspontja szerint egy vagy többféle igazság létezik, befolyásolható-e maga az igazságérzet? Ártalmas-e a képzelet és az álmodozás? Milyen viszonyban áll egymással az agy és a test, illetve az agy és a szív? Hogyan ábrázolja a lírai én a börtönbéli hierarchiát, felcserélhető-e benne az őr és a rab szerepe?

A BÖRTÖN MOTÍVUM BEMUTATÁSA A MAGYAR- ÉS A VILÁGIRODALOM KLASSZIKUSAI- VAL

A bezártsággal, az emberek korlátozásával és büntetésével számos irodalmi szöveg foglalkozik, az alapvető szabadság elvesztése, a lélek sérülékenysége mindig is gazdag lehetőségekkel fog szolgálni a művészet számára. A börtön irodalmi témaként meghatározó szerepet tölt be a világirodalom olyan neves alkotásaiban, mint például Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődésében*, Stendhal *Vörös és feketejében*, de ha még ezeknél is régebbre nyúlunk vissza, akkor láthatjuk a megtört hősök szenvedésének színterét is Szophoklész *Antigonéjában* és Shakespeare *Lear királyában* is, ahol a női alakok, Antigoné és Cordelia ártatlanul sínylődnek, méltóságukon még a különböző vádak és a tömlöc sem ejthetnek csorbát, végül pedig életükkel fizetnek elveikért. A *Bűn és bűnhődésben* már más a helyzet, míg Szophoklész és Shakespeare fent említett szövegeiben a börtön a büntelenek vesztőhelye, addig Dosztojevszkijénél éppen fordítva: Raszkolnyikov, a gyilkos az, aki szabadon van, és aki szerint nem bűn az emberölés, ha egy olyan személy életét veszi el, aki a társadalmon élősködik. A regény folyamán lassan az örületbe kergeti őt az igazság bevallása, miszerint gyilkossá vált. Számára a hétköznapi élet és az ezzel járó titkolózás, a társadalmi normák és a szűk kis szoba jelenti a börtönt. Még a büntetése letöltésekor, a szibériai munkatáborban sem válik meg elveitől, Raszkolnyikov nem bánja tetteit, a bűnről alkotott fogalma nem egyezik a társadalmi normákkal és a törvénnyel. Ez a fajta öntörvényűség jelenik meg Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című kötetében is, ahol a versek leginkább egy-egy bűn, hiba vagy probléma színterei, tele vannak kérdésekkel és kétkezdéssel, de egy valami mindegyikben közös: az elvekért való küzdelmet sosem lehet feladni.

Stendhal *Vörös és fekete* című regényében a főhős, Julien Sorel hosszú utat járt be, a végső állomása pedig a börtön volt. Több bűnt is elkövetett, de mind közül a legsúlyosabb az volt, mikor kétszer is meglőtte egykori szeretőjét, de Renalnét egy templomban. Julian nem hagyta, hogy segítsenek rajta és szabad lábra kerüljön, bűnhődni akart a hibái miatt. A börtönben, a toronyszobában, a világ fölé magasodva lelt rá a békére. Elfogadta, hogy nincs kiút számára, de Renalné még egyszer, utoljára meglátogatta, így hozva el a

feloldozást Julien számára, aki feladta érzelmeit és mindent, ami fontos volt neki, cserébe azért, hogy feljebb juthasson a társadalmi ranglétrán. De a végén, a toronybéli börtönben megértette, hogy nem ez a fontos, hanem hogy az ember hű legyen önmagához, ahogyan Szabó Lőrinc is igyekezett írásaiban a lehető legpontosabban ábrázolni elveit, gondolatait.

A börtön metaforikus értelemben való ábrázolása széles skálán mozogva, mondhatni populáris témájává vált a különböző irodalomtörténeti korszakoknak. Kezdve egészen Dante *Isteni színjátékánál*, pontosabban a *Pokolnál*, ahol a bűnös lelkek börtöne, vétségeikhez mérten egy-egy bugyor volt, melyből nem létezett mód a szabadulásra. Szabó Lőrinc vizsgált kötetében – különösen a szerelmes verseknél – láthatunk majd ehhez hasonló kérdésfeltevést: van-e mód a ránk mért vezeklés elől? Ezt a tematikát, a szabadság bármi árú elérését láthatjuk Márai Sándor *A gyertyák csonkig égnek* című regényében, ahol a kimondatlan titkok és hazugságok terhe alól akarnak a szereplők szabadulni, nem sok sikerrel, de ez tükröződik Radnóti Miklós eklogáiból és Ottlik Géza *Iskola a határon* című alkotásából is, melyben a katonaiskola egyik diákja szökést követ el, a kerítéshez érve mégis visszafordul, mert ráébred, nem tartozik többé a civil világhoz. A fiú, Medve Gábor számára ez a felismerés mérföldkővé válik, ugyanis a hőn áhított szabadság, bármennyire hangzatos is, nem létezik. A zárt közösség és a bajtársai az egyetlen útja és módja az emberség megőrzésének, számára ez a felszabadulás megvalósulásának egyetlen mikéntje, a zárt intézményen belül. Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényében szintén a zárt közösség válik a börtön metaforikus képévé, ahol a kitaszítottak és a nélkülözők mindennapjai és megpróbáltatásai viszik előre a történetet, reményt vagy éppen reménytelenséget sugározva, de a végső megoldás itt – Ottlikkal szemben – nem a beilleszkedés, hanem az elköltözés. Ezek nyomán egy világirodalmi példát emelnék még ki a börtön motívumának metaforikus szemléltetésére: Thomas Hardy *Egy tiszta nő* című alkotását, melyben az erkölcsi szabályok megszegése a bűntett, amiért a fiatal leányanya, Tess Durbeyfield vezekel egész élete során. Egyedül küzd a megaláztatással és a szégyennel, segítség és támasz nélkül neveli gyermekét, akit végül el is veszít. Új házassága is emiatt fut zátonyra, a bűn terhe, a borzalmas múlt mindenhová követi a nőt, nem menekülhet előle. Kiútként a hosszú menekülésből egyedül a vezeklést látja, így végül elvonul a csendőrrökkel, és az életével fizet a gyilkosságért, amit korábban bosszúból követett el azon a férfin, aki tönkretette a jóhírét és eltiporta a becsületét.

Oscar Wilde *A readingi fegyház balladája* a vizsgált motívum szempontjából a börtön fizikai síkján helyezkedik el, annak testre és lélekre gyakorolt hatásáról számol be, de mindezt a valóság által tárja fel. Ezzel szemben Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című kötetében a börtön metaforikus értelemben szerepel, sokkal inkább asszociációs jelleggel, mintsem tárgyi megvalósulásban. Oscar Wilde fent említett kötetének versei egy szoros kapcsolódású füzért, ciklust alkotnak, mindegyik szöveg a börtönben játszódó történeteket, szenvedést és reménytelenséget mutatja be. Míg Szabó Lőrincnél a kötetben lévő versek külön-külön értelmezhető, gyakran még témájukban, versformájukban és stílusukban is eltérő alkotások. Viszont, ahogy azt Rába György is megállapította, a vizsgált kötet „Szabó Lőrinc költészetében korábban nem látott összefüggő eszmerendszert”¹ valósít meg. Tehát a különbségek ellenére egy közös pont mindegyik alkotást összefűzi: a szabadságért, önmagunkért és elveinkért való küzdelem. A börtön pedig a legalkalmasabb színtér, még ha csak metaforikus értelemben is, a lélek vallomásra késztetésére, az ember kitartásának, erejének megmérettetésére. A kötet többszöri átolvasása után négy lehetséges börtön-helyzetet találtam, melyeket majd a következő fejezetekben egyesével elemzem, a hozzájuk párosítható versek segítségével.

A TE MEG A VILÁG VERSEINEK ELEMZÉSE A BÖRTÖN MOTÍVUM TÜKRÉBEN

A kötet recepciója

Hat év hallgatás után, 1932-ben jelent meg Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című verseskötete, melyben az olvasó más hangvételű versekkel szembesül, a költő maga mögött hagyta *A sátán műremekeinek* lázadó hangnemét, helyébe a bölcsesség és az élettapasztalat igazságai lépnek. Az új verseskötet fontosságát számos kutató is elismerte, Németh G. Béla szerint Szabó Lőrinc „ennek a könyvének magasságát többé nem múlta felül”², Kabdebó Lóránt nézőpontjából ez „Szabó Lőrinc költészetének csúcsteljesítménye, és

¹ Rába György, „Szabó Lőrinc”, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 70.

² Németh G. Béla, „A termékeny nyugtalanság költője”, (Szabó Lőrincről röviden), in Kabdebó Lóránt – Menyhért Anna (szerk.) *Tanulmányok Szabó Lőrincről*, Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 12.

egyben a magyar líra kiemelkedő értéke”³, illetve a kötet „világirodalmi szintű”⁴ költészetet eredményezett.

Ez a megismételhetetlenség a *Te meg a világ* verseit olvasva magát az olvasót is megérinti, minden alkotás egy lépcsőfok, a nyitánytól kezdve (Szabó Lőrinc: *Húsz óra múlva*) egészen a záró költeményig (Szabó Lőrinc: *Kortársak*) különböző problémákkal, az embert próbára tevő kihívásokkal és érzésekkel szembesülünk. A keretet a húszas szám jelenti, a nyitó versben húsz órát említ („húsz órányira sodort már tőlünk az örök idő”⁵), míg az utolsó alkotás kezdő sorában húsz évet („Még husz év”⁶), erősítve ezzel az idő rohamos fogyását. Az elmúlás filozófiája érezhető a legtöbb költeményen, kiváltképp a *Kortársakon*, ami így méltó lezárása a kötetnek: „megbékélve mind együtt leszünk a földben”⁷ és „kapocs volt még az is, hogy ellenség lehettünk”⁸.

A Szabó Lőrinc-recepciót nehezítette, hogy „1949-től 1956-ig Szabó Lőrincről nem jelenhetett meg kritika vagy elemzés”⁹. Ezen kívül a *Te meg a világ* verseinek újszerű gondolatait, főként a *Semmiért egészen* esetében, ha nem is félre, de másként értették. Palkó Gábor tanulmányában az is elhangzik, hogy Rába György az említett probléma kiküszöböléseként „a költő személyiségét igyekszik elkülöníteni a költészet egészének értékelésétől”¹⁰, eltávolítva ezzel a költő személyét az ún. civiltől, aki erköcstelenségét nem leplezve habzsolta az életet. Ezt a mintát követve elemzem a továbbiakban kizárólag a kötet verseit, eltekintve az életrajzi elemektől.

³ Kabdebó Lóránt, „A dialogikus poétikai paradigma nagy pillanata”, (Szabó Lőrinc személyiséglátomása, *Te meg a világ*), in *Uő, A magyar költészet az én nyelvemen beszél*, (Budapest: Argumentum Kiadó, 1992) 36.

⁴ Kabdebó Lóránt, „Költészetbeli paradigmaváltás a húszas évek második felében”, in *Tanulmányok Szabó Lőrincről*, (szerk. Kabdebó Lóránt -Menyhért Anna), Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 18.

⁵ Szabó Lőrinc, „Húsz óra múlva”, In *Uő, Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990).

⁶ Szabó Lőrinc, „Kortársak”, In *Uő, Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 412.

⁷ Uo. 412.

⁸ Uo. 413.

⁹ Palkó Gábor, „Szempontváltások a Szabó Lőrinc-recepcióban” (avagy egy kötet viszonyosságai 1932-1992), In *Tanulmányok Szabó Lőrincről* (szerk. Kabdebó Lóránt – Menyhért Anna), Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 60.

¹⁰ Uo. 67.

A nyelv mint a gondolat börtöne

A *Te meg a világ* börtön-motívumának négy fő megjelenési formája közül először a nyelv problémakörét vizsgálva eljutunk az önkifejezés nehézségéhez és magához az irodalomhoz, illetve annak emberekre gyakorolt hatásához. „Szabó Lőrinc óta tehát nemcsak alkotni, de olvasni is másként kell a modern magyar verset”¹¹ – írja Kulcsár Szabó Ernő, kifejezve ezzel a költő újító szellemét és hatását nemcsak a korabeli, hanem az elkövetkezendő korok lírájára is. A modern versalkotás fő problémája éppen a nyelv, a közlés eszköze és elengedhetetlen része. Bár az elbeszélés nehézsége már inkább a posztmodern jellemzői közé sorolható, az írást, és főként a költészetet sokszor érinti ez a probléma: hogyan állítson a szöveg új fénybe egy olyan gondolatot, amiről már tucatnyian írtak korábban? Szabó Lőrinc ezt az akadályt bravúrosan veszi, az akkori jelenkor kérdéseire reflektálva alkot, de nemcsak kortársainak, az utókornak is alkot. Legtöbb versének fókuszában egy-egy problémát felvető kérdéskör áll, melyet saját korának köntösébe bújtat, de szellemisége és gondolatai messze túlmutatnak, ennek köszönhetően hatása még napjaink irodalmán is nyomot hagy.

Szabó Lőrinc *Te meg a világ* című kötetének egyik sajátossága többek között az is, hogy a mély gondolatokhoz egyszerű nyelvezetet és képeket társít, így téve érthetővé és mondhatni félreérthetetlené a verseit. Halász Gábor megállapítása szerint „a kemény nyelvi bilincs leköti a gondolatot”¹² – ezzel jellemezve a *Te meg a világ* kötet verseit. A szöveg zártsága és egyenessége tehát nem engedi szabadjárá a gondolatot, leegyszerűsíti azt, hogy ne lehessen mást belelátni egy véleménybe, egy igazság-felfogásba, mint amit a szöveg eredetileg állít. A kötet verseinek összkompozíciója is ezt tükrözi: itt a szöveg az olvasó mankója, nem a képzelet és nem is az átvitt értelmezés, szigorúan a nyelv az, amire figyelni kell. Ez különösen a későbbiekben lesz majd érdekes, a szerelem, mint börtön fejezetben, ahol a *Semmiért egészen* című Szabó Lőrinc-vers félreértésének okát és a szövegű értelmezést vizsgálom.

Kulcsár-Szabó Zoltán a törvényről, mint fogalomról és változó struktúráról a következőt állítja: „a *Te meg a világban* a törvény fogalmisága előkerül, [...] a törvény akaratok

¹¹ Kulcsár Szabó Ernő, „Szabó Lőrinc”, In *Tanulmányok Szabó Lőrincről* (szerk. Kabdebó Lóránt – Menyhért Anna), Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 50.

¹² Halász Gábor, „Te meg a világ”, In *Homlokodtól fölfelé – In memoriam Szabó Lőrinc* (szerk. Domokos Mátyás), (Budapest: Nap Kiadó, 2000) 94.

harcának a tárgya, sőt eredménye”¹³ illetve „a törvényt ugyanis annak az akaratnak kellene aktualizálnia, amelyben lejegyződik”¹⁴. Ez a probléma a vizsgált kötet egyik legnagyobb kérdése, melyre nemcsak megoldással, válasszal sem szolgálhat egyik alkotás szövege sem. A törvényt, mint változó és megújítandó, a jelenkor értékrendjéhez igazítandó, olykor igazságtalan rendszert állítja be a szöveg ellenfélként, egy olyan hatalomként, amit egyedül nem tud legyőzni, de minden erejével lázad és küzd a saját igazáért, az elveiért, önmaga törvényéért. A küzdelem és a harc eszköze pedig a nyelv, a szavak értelmezése, a gondolatok megfelelő fogalmi társítása. A *Jégesőben* című Szabó Lőrinc-versben („Igazság, hol a hatalmad”¹⁵) is ezt a problémakört vizsgálja, felvetve azt a kérdést, hogy ami igaz, hogyan lehet mégis bűnös? A nyelv börtöne az, ahol a lírai alany kiáltja a maga igazát, de süket fülekre talál. Nem érti őt sem a törvényszék, sem a világ, mert ő más értékrendet képvisel, számára az individuum igazsága az egyetlen, ami számít. A kőbe vésett törvényeket elavultnak és álnoknak látja, a *Csillagok közt* című versben még egy képzeletbeli tárgyalást is folytat, a vers nyitánya olyan vitahelyzet, melyben a lírai én saját kezébe veszi az ítéletalkotás és az igazságszolgáltatás jogát:

„Törvényszék? Én is az vagyok!
S jogomat bár vitassa minden,
ha itt és most és én tekintem:
így forognak a csillagok!”¹⁶

A fenti idézetet értelmezve minden én (személy) igazat mond, ha saját maga az állítást igaznak gondolja. Felvetül még egy fontos kérdés a verssel kapcsolatban: mi alapján alkot ítéletet a társadalom az emberekről? A *Csillagok közt* szövege erre azt a választ adja, hogy a törvény és az előítéletek állítják egymással szembe az embert és a társadalmat, az ítéletalkotás felszínes, az ellentéteket pedig a korlátoltság és a maradiság okozza. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint „Az én külvilághoz való viszonyulása itt is küzdelemként, harcként jelenik meg [...] a jogi-törvénykezési szókincs dominanciájában”¹⁷, illetve

¹³ Kulcsár-Szabó Zoltán, „Tükörszínháttéka agyadnak, Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében”, (Budapest: Ráció Kiadó, 2010) 3. fejezet, 88.

¹⁴ Uo. 88.

¹⁵ Szabó Lőrinc, „Jégesőben”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 329.

¹⁶ Szabó Lőrinc, „Csillagok közt”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 351.

¹⁷ Kulcsár-Szabó Zoltán, i.m., 3. fejezet, 73.

„az én elsősorban védőbeszédet tart”¹⁸, ami gyakori beszédhelyzet a *Te meg a világban*. Emellett a *Csillagok közt* című versben az igazság-megállapítás helyességét is megkérdőjelezi a lírai én: „Az irány már csak tünemény, s mérlegeink ingó kalandok.”¹⁹ Ezt a gondolatmenetet folytatva kinyilvánítja fő állítását: „minden törvény elromolt.”²⁰ Ez a felismerés az alkotás legerőteljesebb és egyben legfájdalmasabb pillanata: a lírai én ráébred a világ hibáira, melyeken még ő maga sem képes változtatni. Vannak dolgok, amiket több oldalról és szempontból kellene vizsgálni, nemcsak egyetlen paragrafus („ti, vak szabályok, kész ígék”²¹) szemszögéből, ami csak feketén vagy fehérén képes a világot szemlélni, és egyedül két embertípust képes elkülöníteni: bűnöst és ártatlant. De, ahogy azt a vers is állítja, „túlkevés az Egy Igazság”²², ugyanis nemcsak egy, hanem többféle igazság is létezik, az okok és a szükség (kényszer) gyakran nem számítanak, nem befolyásolják az ítéletet, egyedül az számít, hogy ha valakit bűnösnek találnak, akkor azért meg kell fizetnie. Nem mentheti fel őt az sem, ha önzetlen okból vagy valaki másért követte el a bűncselekményt („mért volt mindaz s mi lehetett, amit más tett vagy sohasem tett?”²³).

Ferenczi László szerint a *Te meg a világ* kötetben „a törvény mesévé oldódik, a szigorúság pedig részvétté”²⁴; ez köszön vissza Szabó Lőrinc *Egy egér halálára* című versében is, ahol egy egérfogóban lévő rágcsáló tetemet találnak. Közben pedig elgondolkodnak azon, mennyi fájdalmat érezhetett, ez az apró test többet szenvedett, mint ők – emberek – eddigi egész életükben. Az egér csontvázát vizsgálva morálisan is megkérdőjelezzük az „elvet”, miszerint ki kell mindent írtani, aminek nincs haszna: „mint gondolat, mely rég elmúlt, de valahogy az agy szöveteiben hagyta illatát”²⁵. A lírai alany egy rövid időre kiszakad a megszokott, érzéketlen világból, a nyelv és a szavak által pedig új perspektívából szemléli a világot, a gondolatok bilincsbe verik kezét, mint a gyilkosét, aki a halálba

¹⁸ Uo. 74.

¹⁹ Szabó Lőrinc, „Csillagok közt”, 351.

²⁰ Uo. 351.

²¹ Uo. 352.

²² Uo. 352.

²³ Uo. 352.

²⁴ Ferenczi László, „Szabó Lőrincről”, In Tanulmányok Szabó Lőrincről, (szerk. Kabdebó Lóránt – Menyhért Anna), Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 16.

²⁵ Szabó Lőrinc, „Egy egér halálára”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 399.

küldött egy büntelen, piciny életet. Szabó Lőrinc *Fiatalokhoz* című verse az előbbivel párhuzamos állítást jelenít meg: „ha mese az igazság, az se baj”²⁶. Tehát a mese itt már át is írja az igazságot, ezzel együtt pedig a törvényt is. A nyelv problémaköre ehhez hasonlóan jelenik meg Szabó Lőrinc *Büntetés* című alkotásában is: „a szó már tilos lesz”²⁷. Az említett két vers esetében a büntetés az igazság elferdítése, az öncélú hazugság miatt következik be; a lírai én öntörvényűen átírja az „igazat”, a törvényt, hiszen úgy gondolja, ebben az életben nem kell vezekelnie, a büntetés számára majd a halál lesz, az az állapot, melyben az esszenciájától fosztják meg őt: a szavaktól. Egy költő szavak és gondolatok nélkül: ez maga a halál a lírai elbeszélő számára, ez a börtön: ha nincs többé nyelv, amin közvetítheti gondolatait.

A *Betűk és emberek* című Szabó Lőrinc-vers középpontjában maga az irodalom, a költészet és a gondolkodás áll, illetve mindezek ellentmondásai és viszontagságai: „láttam s nézem őket, akiknek neve együtt: Irodalom”²⁸. Ez a vers a kötet utolsó előtti darabja, éppen ezért hangsúlyos mindaz, amit a nyelv és az írás helyzetéről állít. Az irodalom *Betűk és emberek* kapcsolata, ahogy azt a cím is mutatja, viszont ezt a kapcsolatot a bűn skáláján mozgatva ábrázolja a szöveg: „A betű öl, - mondja az Írás”²⁹; itt egyrészt a szavak bűnösségére hívja fel a figyelmet, mintha a fogoly maga a szó lenne, büntetése pedig, hogy a nyelv börtönébe legyen zárva. Másrészt megjelenik a szavak és kifejezések romlottsága, olyan értelemben, hogy akinek köze van a nyelvhez irodalmi szempontból, azt megfertőzi a bűn. Emellett visszatér a hazugság, pontosabban az igazság másképp mesélésének a képe: „sokarcú igazság, hiszen értelmed forog szüntelen, s mindig van mást mondani nyelved.”³⁰ Az a tény, amit igazságnak fogunk fel és amit ezzel azonosítunk, egy szubjektív forma, amit saját ítéletalkotási modellünk bírál el igaznak egyéni tapasztalataink alapján. Szabó Lőrinc *Útrakészen* című versében a „már mindent végigbetűztem”³¹ idézet párhuzamba állítható a *Betűk és emberekkel*, hiszen mindkét alkotás a nyelv végességét, korlátozottságát mutatja be, illetve az ítéletalkotás befolyásolhatóságát. Tö-

²⁶ Szabó Lőrinc, „Fiatalokhoz”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 347.

²⁷ Szabó Lőrinc, „Büntetés”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 380.

²⁸ Szabó Lőrinc, „Betűk és emberek”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 405.

²⁹ Uo. 407.

³⁰ Uo. 411.

³¹ Szabó Lőrinc, „Útrakészen”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 328.

rekvésének fő célja éppen ezért az egyszerűség, a mély gondolatok értelmezhető ábrázolása és a megfelelő szavak használatának fontossága. Amikor a nyelv korlátai miatt elfogynak a szavak, akkor nincs már többé irodalom. Az író a nyelv börtönében él, itt tájékozódik, végigmegy a falak mentén, de végül minden saroknál (fordulópontnál) belépük ütközik. Az alkotás legérdekesebb állítása is éppen ebben gyökerezik: az emberek nem tudják elviselni, ha korlátok közé szorítják őket. A betű és az ember kapcsolata a szükségesen alapul, nincs egyik a másik nélkül, egymás elengedhetetlen részei: „gondolat utálja betűjét, lelkét a lélek, szót a szó, álmait az álmodozó”³², így válik börtönné nemcsak a nyelv, hanem többek között az álom is.

Az Egy álmai, avagy lehet-e börtön az álom?

Szabó Lőrinc méltán híres és sokat elemzett alkotása, *Az Egy álmai* nemcsak a múlt századnak, hanem jelen korunknak is meghatározó darabja, melynek fókuszpontjában ember és társadalom, a rab és az őr kapcsolata áll. A költő így nyilatkozik az említett alkotásról: „csúcserve a már régóta tartó magány-verssorozatnak”³³, elismerve és kiemelve ezzel *Az Egy álmai*t a kötetből, piedesztálra helyezve ezzel a költeményt. A vizsgált mű számos ponton megkérdőjelezi a törvények jogszerűségét („ami szabály, mind nélkülem született”³⁴) és már önmagában a cím is elgondolkodtató. Ha egy szubjektum vágyképéről, kívánságáról van szó, akkor miért kerül többszámba az álom? Ez az összeférhetlenség az igazság sokféleségét hordozza magában, azt hangsúlyozva, hogy ahány ember, annyiféle értelmezése akad az álomnak vagy éppen a fentebb említett *szabálynak*. Manipuláció útján az igazság erkölcsi értéke megrendíthető, emellett felmerül a korrupció

³² Szabó Lőrinc, „Betűk és emberek”, 408.

³³ Szabó Lőrinc, *Vers és valóság* 1., 339.

³⁴ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, In *Vers és valóság* 1., (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 338.

lehetősége is („neki az érdeke más, s az igazság idegállapot, vagy megfogalmazás”³⁵). Rávilágít az emberi természet önzésére, de erről bővebb elemzés lentebb, a *Semmiért egészen* című verssel foglalkozó bekezdésben szerepel. Amint már említettem, Szabó Lőrinc általam elemzett versében többféle igazság létezik, nemcsak az az *Egy*, amit a törvény állít és véd. Minden ember külön „világ”, különböző értékrendekkel, neveltetésből és életkörülményekből adódó jellemvonásokkal, szokásokkal és normákkal („Fut az idő, és ami él, annak mind igaza van”³⁶). Az alkotás reflektál a kötet címére (*Te meg a világ*), annyi különbséggel, hogy a versben „én és a világ”³⁷ szerepel, mely kisajátítja az alkotást, így jelenítve meg a lírai én öntörvényű igazságvágyát, akinek fő problémája nem magával a törvénnyel, hanem annak létrehozásával van, ugyanis ő maga akarja megszabni a szabályokat, nem fogad el felette álló hatalmat és törvényhozó testületet, ki akarja vívni maga számára (az egyszerű ember javára) a jogszabály-alkotás privilégiumát. Legfőbb érve a következő: „Ha mindig csak megértek, hol maradok én?”³⁸ – az egyén, ha sokáig alárendeli magát a tömegnek, a társadalom elvárásainak, a hatalomnak, akkor elveszíti önmagát, elvei és tettei függetlenségét.

A vizsgált alkotásban a szabadság kérdéskörét illetően Max Stirner hatása érzékelhető: „A polgári erények az ember függőségét hordozzák magukban”³⁹, illetve „Az individuum, az egyén korlátlan akarati és cselekvési szabadsága a célja ennek a filozófiának”⁴⁰. Az említett *polgári erény* az, amit az emberek a külvilágnak megmutatnak magukból, cselekvésükkel és megjelenésükkel, így igazodnak és lassan át is formálódnak egy társadalommá, ahol nem érték a szabadság, ahol mindenki öntőformába kényszerül, aki pedig ennek ellentmond, azt kiveti magából a társaság, vagy ami még ennél is rosszabb, bebörtönzi. Ez magában hordozza a kettősséget is: szó szerinti olvasatban cellába zárja. Másik lehetőség, hogy átvitt értelemben a felszíniesség, a hazugság börtönébe kerül: a társaságba beolvadva társalog és bólogat („megérteni és tisztelni az őrt, s vele fájni,

³⁵ Uo. 338.

³⁶ Uo. 338.

³⁷ Uo. 338.

³⁸ Uo. 338.

³⁹ Kabdebó Lóránt, „Egy költői beszédmod filozófiai átalakulása” (Szabó Lőrinc és Max Stirner), In *Magyar Filozófiai Szemle* (szerk. Lendvai L. Ferenc), (Budapest: Áron Kiadó, 1995) 1-2. sz., 141.

⁴⁰ Uo. 141.

ha fáj”⁴¹), míg otthon leveti magáról a „látszat rácsait”⁴². Azt hazudja, hogy eggyé vált a tömeggel, annak szabályaival és elveivel, de valójában nem hisz bennük, csak a saját bőrért és látszólagos szabadságát igyekszik védeni, míg ez a titok lassan a lelkét is felemészti. Stirner állítása szerint „Ha másvalaki által adatsz jogot magadnak, akkor nem kevésbé a jogtalanságot is el kell szenvedned tőle”⁴³, azaz a megalkuvó ember feladata csendben túrni az igazságtalanságot, hisz ezt csak saját maga (titokban) gondolja, a társadalom szemében ez épphogy az igazság, amivel ő egyetért, a parancsokat engedelmesen végrehajtja, még akkor is, ha belső készítésre legszívesebben elmenekülne. Az *Egy álmai*-ban a lírai én nem ért egyet sem a rend híveivel, sem a megalkuvókkal, sőt, ez utóbbiak ébresztik benne a legnagyobb ellenszenvet, hiszen ők olyan eszmét és törvényt követnek, melyben nem hisznek, pedig, ha felvállalnák önmagukat, közös erővel képesek lehetnének változást elérni, megvalósítani az Egy álmot, a szabadságot.

Kabdebó Lóránt tanulmányában Szabó Lőrinc költészetének újabb kérdését, a szabályozás rendszerét vizsgálja: „új verseiben az embert körülvevő és szabályozó társadalmi és biológiai létét meghatározó szövevény-rendszert épít fel, és ezt szembesíti a benne vergődő ember tényeivel”⁴⁴ – mely szerint a társadalmi rend belekényszeríti az embert a teljes átláthatóságba, az állandó megfigyelés börtönébe. Ahogy azt Michel Foucault *Felügyelet és büntetés* című munkájában is megfogalmazza: „Bentham *Panopticonja* ennek a kompozíciónak az építészeti alakzata. Az alapelvét ismerjük: gyűrű alakban vesz körül egy épület egy tornyot; a tornyon nagy ablakok vannak, amelyek a gyűrű belső oldalára néznek [...]. Elég, ha egyetlenegy őrt állítunk a központi toronyba, s mindegyik cellába elhelyezünk valakit, egy őrültet, egy beteget, egy elítéltet, egy munkást vagy egy tanulót.”⁴⁵ A bezárt személyek mind megfigyelés alatt állnak, bár nem tudják, mikor figyelik őket az őr, igyekeznek a szabályokhoz igazodva viselkedni: „Ahány ketrec, anynyi parányi színház, ahol minden színész egyedül van, tökéletesen individualizáltan, és állandóan láthatóan.”⁴⁶ Ezen az elven működik a jelenkori megfigyelési rendszer is, a

⁴¹ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, 338.

⁴² Uo. 339.

⁴³ Kabdebó Lóránt, „Egy költői beszédmód filozófiai átalakulása”, 144.

⁴⁴ Kabdebó Lóránt, „A dialogikus poétikai paradigma nagy pillanata”, 37.

⁴⁵ Foucault, Michel, „Felügyelet és büntetés” (ford. Fázsy Anikó – Csűrös Klára), (Budapest: Gondolat Kiadó, 1990) 273.

⁴⁶ Uo. 273.

biztonsági kamerákkal, amik egyes esetekben nem is rögzítenek felvételt, a pusztá jelenlétükkel éreztetik az emberrel, hogy tartsa magát a rendhez és a szabályokhoz. A törvény megléte is így nehezedik Az *Egy álmai* versbeszélőjére: „a lázadó átéli ugyan a szabadságot, mégsem tud a törvények fogságából kimenekülni.”⁴⁷ A lírai én fejvesztve menekül a törvények, a kötelességek és a társadalom fojtásából, a tettetés és a megfelelési-rend elől („ideje volna végre már, megszöknöm közületek”⁴⁸). Kabdebó továbbá kijelenti azt is, hogy „A szabály és a szabályozottság tartalma és érvényesülési feltételrendszere egyaránt az emberi szociális cselekvés elméletébe torkollik”⁴⁹, ezzel is a Bentham-féle *Panopticon*-elvet igazolva Az *Egy álmai* olvasatában. Az elemzett versben a lírai alany börtönből való szökését az elbeszélő egy háló-metaforával szemlélteti, melynek lényege, hogy a hal megszökik a hálóból, ahogy a rab (pontosabban a lélek) is „magára festi gondosan, a látszat rácsait”⁵⁰, sikeresen átveri a halászt, vagyis az őrt (illetve az őt képviselő törvényt), megragadja a lehetőséget, él a „kiskapu” nyújtotta lehetőséggel és felszabadítja saját magát. A hal egy sértetlen hálót (zárt ajtajú, üres cellát) hagy maga után. Ismét a kötet címére reflektálva, az ember és a világ kapcsolatának negatív aspektusaira fókuszálva azt láthatjuk, ahogy az egy igaz „rendbe” nem illő személy minden erejével a szabadságért és a megfelelési kötelesség megszüntetéséért küzd. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint „az én világhoz való viszonya a rabság és szökés, elrejtőzés kényszereiben rajzolódik ki”⁵¹, egyfajta rögeszmés menekülési vágyban. Ugyanerről a ragaszkodásról és kényszerű függetlenségről Ferenczi László azt állítja, hogy „minden mozdulatán a szabadságvágy görcsös erőfeszítése érződik”⁵². De miért és mi elől menekül? Egyik – és talán legszámottevőbb - oka a „külső” rend által alkotott szabályokhoz, más elvekhez és felfogásokhoz való alkalmazkodás terhe, emellett pedig az elmúlástól, a haláltól való félelem, éppen ezért olyan fontos számára a lehetőségek kiaknázása, az élet szertelen szeretete és szabadsága. A törvényszék előtti védőbeszéd és maga az ítéletalkotás a vizsgált szövegben nem hangzik el, nem tudjuk, milyen bűn miatt került börtönbe – még ha csak

⁴⁷ Kabdebó Lóránt, „A dialogikus poétikai paradigma nagy pillanata”, 46.

⁴⁸ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, 338.

⁴⁹ Kabdebó Lóránt, „A dialogikus poétikai paradigma nagy pillanata”, 51.

⁵⁰ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, 339.

⁵¹ Kulcsár-Szabó Zoltán, „Tükörszínhátéka agyadnak, Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében”, 67.

⁵² Ferenczi László, „Szabó Lőrincről”, 13.

képletesen is – a lírai alany. De ez nem is olyan súlyos kérdés, melyre ki kellene erőszakolni a választ; ennél sokkal fontosabb a „vádoló és a vádlott felcserélhetősége”⁵³, ezáltal pedig az őr és a rab egymással való megfeleltetése. A rabnak el kell sajátítania az őr nézőpontját, átlényegül vele és a rácsok túloldalán találja magát. Azonban az őr is rab, mert amíg a foglyot őrzi, ő sem mehet sehova, ott rostokol a zárka előtt, figyelemmel kísérve a cellalakó minden mozdulatát.

Felmerül a kérdés, hogy ez a börtön valóban létezik vagy csupán a képzelet szüleménye, egy gondosan megalkotott metafora, ahogy a háló is? A börtön maga egy álom, egy elképzelt sík, ahol a szabályok tömlöccé és a rendeletek rácsokká válnak, bezárva ezáltal egy olyan embert, aki nem tud felébredni, így kitörni sem képes belőle. Az egyetlen megoldás, ha hajlandó feladni a saját igazságát és alkalmazkodik a „rendhez”: „A tömeggel alkudni, ha kell, az igaz, mint hamu porlik el”⁵⁴. Ez tehát a lírai én számára mégsem lehet megoldás, ő nem adja fel az elveit és az igazat, sőt, átértelmezi nemcsak a törvényt, hanem a bűn fogalmát is: „Tilalom? Más tiltja! Bűn? Nekik, s ha kiderül!”⁵⁵. Ebből az idézetből az is kiderül, hogy a bűn csak akkor von maga után büntetést, ha a szabálysértésre rájönnek mások is. Bűnösként szabadon élni úgy lehet, ha a bűn titokban marad, bár ez összeférhetetlen az erkölcsi tisztasággal. A törvény és a társadalom szemében ártatlannak lenni közel sem jelenti azt, hogy valaki valóban ártatlan. Az igazság az elemzett versben csupán árucikk, alku tárgya, ahol minden befolyásolható és manipulálható.

Szabó Lőrinc *Felirat* című versében szintén megjelenik az álom börtönként való ábrázolása: „látni a rosszat: nincs semmi szilárd: és mégis akarni az ideált”⁵⁶. Az idézett alkotásban a szilárd valóság – pontosabban annak hiánya – állítható ellentétbe az idealizált képpel. A valóság töredezett, nem látni a zavarból kivezető utat, reményt egyedül a képzelet adhat, az álom, ami a kilátástalanságban fáklyaként ragyog, még akkor is, ha az ember tudja jól, sosem éri el. Sokszor nem az idea megvalósulása, hanem a pusztá ábrándozás az, ami kitartásra és túlélésre készíteti az embert:

„Nevesd ezt a boldogtalant, aki
hitetlenül is próbált tartani

⁵³ Kulcsár-Szabó Zoltán, „Tükörszínjátéka agyadnak, Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében”, 74.

⁵⁴ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, 339.

⁵⁵ Uo. 339.

⁵⁶ Szabó Lőrinc, „Felirat”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 326.

egy isteni és álmodott világot,
amelyben minden pusztulásra vágyott.”⁵⁷

Az álom itt egyszerre menedék és börtön; egyszerre nyújtja a feloldozást és a hit erejével megvalósuló mennyet, az égi csodát, míg magában hordozza a zártságot, a pusztulásra predesztinált világot, ami saját akaratának rabjává vált. Ez a jelenség köszön vissza *Az Egy álmaiban* is: „Rejtőzz mélyre, magadba! Ott, még rémlik valami elhagyott, nagy és szabad álom”⁵⁸. A menekülés itt teljes pontossággal azt jelenti, hogy maradni kell, befelé, a belső készítésre és elvre hallgatni, rátalálni önmagunkra és eszerint helytállni. A megoldás bennünk, az emberben, a testben rejlik.

A test: a lélek és a szellem börtöne

Az Egy álmai című Szabó Lőrinc-verset folytatva: „Bennünk, bent, nincs részlet s határ, nincs semmi tilos”⁵⁹ felvetül a test korlátozottságának problémája, illetve a szabályok rendszerének megvalósulása az élő egységen belül. Az emberi elme és lélek működésére, létének sokoldalúságára hívja fel a figyelmet Szabó Lőrinc *A belső végtelenben* című alkotásával, melynek fókuszában a test börtönként és zsarnokként, illetve kiszolgáltatott, kihasznált objektumként való ábrázolása áll. *A belső végtelenben* elemzésekor szembeötlő a címben lévő ambivalencia, ugyanis egyszerre utal – mint az a későbbiekben kiderül, az agy és a szív – korlátok közé szorítására (*belső*, tehát bezárt) és azok korlátlanúságára is, mivel végtelenként utal a belső világra. Kulcsár-Szabó Zoltán szavaival élve „az én önmegvalósítása akadályokba ütközik”⁶⁰, az említett nehézség maga az ambivalencia, a kétpólusúság, az egymást megérteni sohasem képes két fél, agy és szív párharca. Az emberi agy a szabályok, a realitás tere, míg a lélek a szívben lakozik, ez az érzelmek, az individualitás, vagyis a megfoghatatlan „esszenciák” gyűjteménye, az a *belső végtelen*, amit nem lehet korlátozni, sem uralni. Az elemzett versben a test egyszerre a

⁵⁷ Uo. 326.

⁵⁸ Szabó Lőrinc, „Az Egy álmai”, 339.

⁵⁹ Uo. 339.

⁶⁰ Kulcsár-Szabó Zoltán, „Tükörszínhátjátéka agyadnak, Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében”, 76.

szellem doboza, eleven táj, szerelmes szörny és örök gép, miközben folyamatosan parancsokat hajt végre, kényszerből, hiszen élni akar: „futnak idegen parancsok szerteszét, parancsok, melyeket, ha megkap, beleretten”⁶¹. A teljesítendő feladatokat az agy küldi, ő a döntéshozó, a bíró, de tekinthetjük őt diktátornak is, a test pedig maga a nemzet, az ország, melyet rendelkezésekkel és parancsokkal lát el: „zsarnok állam a test”⁶². A szöveg megadja annak lehetőségét, hogy a társadalomra mintázva értelmezzük a fent idézett gondolatot; a lírai én a testben keringve munkásokat lát, akik egy felső hatalomnak alávetve megállás nélkül dolgoznak, még akkor is, ha saját maguk nem értenek egyet a kiadott feladattal. A szabályok egyéni értelmezése itt is előtérbe kerül: „külön törvény szerint él bennem a világ”⁶³, ennek tükrében minden ember külön világ, külön test, különböző értékrendekkel és szabályokkal, tehát magukat a parancsokat mindig az egyénhez, a testhez kellene szabni, nem egy olyan hatalomhoz és rendhez, ami idegen és nem érti, nem értheti az egyén ellenérzetének és neheztelésének okát. A lírai én vágya a test korlátok nélkülsége, egy olyan végtelen tér, ahol nincs akadálya a lélek és a gondolatok szabadságának.

Szabó Lőrinc *Börtönök* című alkotása különösen fontos a vizsgált téma kapcsán, hiszen a cím megjelöli a helyszínt, magát a fizikai börtönt, melyből arra következtethetünk, hogy a bűn elkövetése (ebben az esetben) már megtörtént, jelenleg pedig a vezeklésen a sor. Felmerül a kérdés, hogy a bűnről, a szabályellenességről való gondolkodás már maga is a bűn fogalmát képezi-e? Metaforikus értelemben a börtön maga a test: „Mindig egy testbe zárva lenni?”⁶⁴, melyben az agy egy olyan terem vagy szoba, ami valójában egy végtelen tér, de ezt a korlátlan hatalmat és színteret belezsúfolták egy emberi testbe. A test, pontosabban a fej börtönében él az agy, az emlékek tárháza, mintha a gondolatok – és maga a gondolkodás, mint képesség – erendően bűnös lenne. Itt is megjelenik a törvény aktualizálásának vágya: „Sehol igazi változás?”⁶⁵, a törvényeket ugyanis

⁶¹ Szabó Lőrinc, „A belső végtelenben”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 311.

⁶² Uo. 311.

⁶³ Uo. 311.

⁶⁴ Szabó Lőrinc, „Börtönök”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 377.

⁶⁵ Uo. 377.

nem módosítják, nem írják felül az egyén kérésére, így nincs remény változásra, olyasfajta szabadságra, melyre a lírai én vágya. „Hogy bírjátok ezt elviselni?”⁶⁶ – fordul embertársaihoz a lírai elbeszélő, közben pedig megkérdőjelezi, de szánja is társait. Számára felfoghatatlan, hogy másokhoz (például az államhatalomhoz) igazodjon, és az is lehetetlen, hogy elárulja saját elveit. Kompromisszumra nem hajlandó, így viszont megoldást sem találhat. Továbbá szembeötlő a kérdések halmozása is: összesen hatszor szerepel kérdőjel a szövegben, azonban a lírai alany nem vár rájuk választ, azt saját magában keresi. „Lelkem, mi van odaki? Vannak más napok, más rend, más egek!”⁶⁷, a test börtönén kívüli tér a szabadság elérésének lehetséges helyszíne. A külvilág változatossága kiszakítja a lírai ént a bezártságból, az idő (*napok*), a törvény (*rend*) és a világ (*egek*) párhuzamos létezésének lehetőségét veti fel, egy olyan képzeletbeli jövő képét festi elénk, ahol teljesül az én-elbeszélő leghőbb vágya: a saját képére formált világrend megvalósulása.

Szabó Lőrinc *Ketrec* című versében az emberi testet korlátként, akadályként ábrázolja, mely nem elegendő egy teljes élet leélésére: „túl kicsiny ketrec a test, és mire elég volna, ezt az egy kicsit is elveszik.”⁶⁸ Az életet fiatalon, ereje teljében szeretné élni, de ehhez szükségesnek tartja az időskorig megszerzett tapasztalatot és bölcsességet. A problémát is ebben látja: egy idős ember lelkét és szellemét kellene fiatal testbe zárni. *Testem* című versében egy új oldalát láthatjuk a már vizsgált problémának: „te vagy a teremtmény edény, [...] Testem, szegény, a lélek érted mit tehet?”⁶⁹ – itt a test kevésbé negatív színezetű, sőt, odáig is elmerészkedik a lírai én, hogy félretéve saját szabadságvágyát, most a testre figyel, annak fáradtságát és kiszolgáltatottságát végre észreveszi, és együttérzéssel, sajnálattal, főként büntudattal fordul felé. *A belső végtelenben* és a *Börtönök* című verseknek ellentmondva itt elhangzik az is, hogy a lélek az az „önző és gőgös úr”⁷⁰, aki kedve szerint él és parancsol, uralkodik a hús és csont fölött: „Testem, szelíd, kihasznált állatom”⁷¹. Még a sajnálat pillanatában is csupán állatként hajlandó tekinteni a testre, a fizikai létezőre, mintha ő, a lélek, az égi szikra lenne a fentebb való, aki nem alacsonyodik le odáig, hogy a testet egyenrangú félnek tekintse.

⁶⁶ Uo. 377.

⁶⁷ Uo. 377.

⁶⁸ Szabó Lőrinc, „Ketrec”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 316.

⁶⁹ Szabó Lőrinc, „Testem”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 315.

⁷⁰ Uo. 315.

⁷¹ Uo. 315.

A test egyszerre az agy és a szív börtöne, allegorikus értelemben a gondolat és a lélek tömlőce, kerete, ami a bennünk lévő isteni szikrát, egyént, kiválóságot, nevezzük ahogy szeretnénk, földi testbe zárva, korlátok közé szorítva megszelídíti és megszilárdítja. Valóságossá, megfoghatóvá alakítja a képzeletet és a láthatatlant, formába önti és embernek nevezi. Ebben az értelemben maga az ember egy testbe zárt, megismételhetetlen teremtmény; ez a gondolat áll az *Egyetlenegy vagy* című Szabó Lőrinc-vers középpontjában is: „egyetlenegy, vagy egyetlenegyszer. s oly árva, mint az isten”⁷². Minden ember egyedi, az anatómiai felépítéstől eltekintve mindenki különböző, hiszen a testben lévő lélek *megismételhetetlen*. A gondolataik, az érzéseik és a döntéseik határozzák meg az embert és annak személyét, ezt hangsúlyozza a vizsgált szöveg is, a testet pedig úgy szemléli, mint egy védelmi funkciót ellátó egységet: „Ez vagy, ez a test, mely, mint szent kerítés, őriz örökké”⁷³, viszont ez a védelem értelmezhető felügyelet alatt is, ami a *Panopticon* modelljére utal vissza. Ez a *szent kerítés*, a forma, amibe Isten az embert öntötte, tekinthető egy folytonos (égi, isteni) felügyelet alatti kísérletnek. A test viszonyulása a többi testhez, ember és ember ellentéte és összhangja, az igazságszolgáltatás, végül pedig a bűnökért való vezeklés tárul elénk. Mindezt képzeletbeli síkon az égből kémleli a lírai elbeszélő, magához Istenhez hasonlítva az embert, nemcsak megismételhetlensége miatt, hanem árvasága okán is. Kabdebó Lóránt a következőt állítja: „az Én, az alkotó Én, egyszersmind birtoklója a szellemi és látható világnak, természetnek, történelemnek”⁷⁴, azaz egyetért azzal, hogy az ember, az egyén, aki épít és hozzátesz a világhoz, egyben jogot is formál arra, a tulajdonának, a sajátjának tekinti. Tehát minden, amihez a lírai énnak köze van, az az övé, egyedül ő birtokolhatja, melyre az engedélyt saját magától kapta. Ebből a nézőpontból tekintve az ember hiába talál magának társat, az a másik sohasem lesz, nem lehet olyan, mint ő maga, ennél fogva sohasem értheti meg teljesen elveit és gondolatait. A társ csak akkor lehet számára az igazi, ha az lemond önmagáról, és nemcsak hozzá hasonlóvá, hanem egyenesen a másik énné válik, elsajátítja az Ő szokásait, gondolatait, életelvét, aszerint dönt és cselekszik, ahogy azt a másik

⁷² Szabó Lőrinc, „Egyetlenegy vagy”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 335.

⁷³ Uo. 334.

⁷⁴ Kabdebó Lóránt, „A dialogikus poétikai paradigma filozófiai megalapozódása Szabó Lőrinc költészetében” (Szabó Lőrinc és Max Stirner), In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*, (szerk. Kabdebó Lóránt – Menyhért Anna), Újraolvasó, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1997) 167.

akarja, így válva eggyé vele. A szerelem ezen lehetősége a lírai én számára a legszabadabb állapot, viszont birtoklási vágya legyűri a megszólított személy individuumát, elvárván tőle egyénisége feladását, így változtatva a szerelmet börtönné.

Zsarnok és áldozat a szerelem börtönében

A szerelem a *Te meg a világ* kötet kimagasló és rendkívül megosztó témája, ugyanis a mód és gondolatrendszer, amely ezt feldolgozza, egészen egyéni, új szemléletet képvisel, ami Szabó Lőrinc alkotásainak félreértéséhez is vezetett. Az ezen tematikába tartozó verseket, különösen a *Semmiért egészen* hajlamosak voltak a hímsovinizmus tükrében elemezni, elítélve ezzel nemcsak az említett költeményt, hanem a költő munkásságát is. A kiszolgáltatottság ténylegesen szerepel a szerelmes-versekben, viszont nem férfi-dominanciaként, hanem a két fél párbajaként („Két önzés titkos párbaja”⁷⁵), a szerelem velejárójaként. Ugyanis az egyik fél mindig többet akar, nem tudják egymást egyenlő mértékben szeretni, egyikükben több a szeretet, így ő az, aki hajlik a kompromisszumra és a megadásra, míg a másik fél, akiben kevesebb a szeretet, hajlamos rá, hogy kihasználja és uralja a másikat, saját értékrendjéhez szabja annak cselekedeteit. Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versében a lírai én kezében van az irányítás, ő a felső hatalom, aki megszabja a megszólított, vagyis alárendelt társának, hogy milyen egyéni törvényekhez kell igazodnia, milyen szempontoknak kell megfelelnie, ahhoz, hogy a felettes én szerethesse őt:

„Mert míg kell csak egy árva perc,
külön, neked,
míg magadra gondolni mersz,
míg sajnálod az életed,
míg nem vagy, mint egy tárgy, olyan
halott és akarattal:
addig nem vagy a többieknél
se jobb, se több,
addig idegen is lehetnél,

⁷⁵ Szabó Lőrinc, „Semmiért egészen”, In *Vers és valóság 1.*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990) 374.

addig énhozzám nincs közöd.”⁷⁶

Az egyénisége és önmaga feladására kéri, pontosabban utasítja a lírai én a megszólítottat. Gondolatai, vágyai teljes átformálása, lényének eltárgyasítása az ára annak, hogy szerelme viszonzásra leljen. Németh G. Béla tanulmányában azt vizsgálta, hogy miből fakad Szabó Lőrincnél ez a mindent uralni vágyó, kozmikus erő: „az akarat, a kétségbeesés, a fölény_kifejezéseit szétbonthatatlan öntörvénnyé bírja ötvözni”⁷⁷. A választ tehát az önzésben, a mérhetetlen öntörvényűségben, a zsarnokságban találta. Itt már rég fedésbe merült az idill és a könnyed románc, helyette a szerelem árnyoldalával, a túlzott birtoklási vágygal és a teljes kisajátítással szembesül a vers olvasója. A lírai elbeszélő leszámol az óda műfaji sajátjaival, nem dicsőíti a megszólítottat, nem az erényeiről és szépségéről zeng dalt, hanem épp ellenkezőleg: ő várja el a hálát, a feltétel nélküli szerelmet, hiszen ő az, aki birtokolja művének *tárgyát*. Az elemzett vers címe (*Semmiért egészen*) már magába foglalja a később elhangzó alku és önzés kettősét, azt a kapcsolatot, melyben csak az egyik fél ad, a másik viszont töretlenül küzd azért, hogy mindent elvegyen. A másik személyt teljes egészében birtokolni akarja, bezárni saját világába, saját törvényeinek rácsai közé, a szerelem börtönébe. Az én a legfőbb hatalom, a zsarnok ő, aki állandó megfigyelés alatt tartja a szeretett félt, annak életét is saját akaratától teszi függővé: „Mint lámpa, ha lecsavarom, ne élj, mikor nem akarom; ne szólj, ne sírj, e bonthatatlan ,börtönt ne lásd; és én majd elvégzem magamban, hogy zsarnokságom megbocsásd.”⁷⁸ Visszaélni a szeretettel már önmagában is bűnnek számít, ehhez társul még az önzőség, a világtól való elhatárolás és kiszakítás, a rögeszmés birtoklási vágy, és már látható is a bűn skálája, amin a lírai én végigvonul, míg a végső határt, a megbocsátathatatlan vétket el nem éri. Hisz abban, hogy képes mindenre, jóra és rosszra egyaránt, így sikerül majd elnyernie a megszólított, a szeretett fél bocsánatát is. A zárlatban elhangzik a birtoklási vágy, mint bűn, melyet ő maga igyekszik majd jóvá tenni, a zsarnoksága alól ő fogja feloldozni kedvesét, hiszen a lírai én – az alkotó én – a legfőbb hatalom, törvényhozó és végrehajtó egy személyben.

⁷⁶ Uo. 374.

⁷⁷ Németh G. Béla, „A termékeny nyugtalanság költője”, 10.

⁷⁸ Szabó Lőrinc, „Semmiért egészen”, 374-375.

A *Semmiért egészen* című versben nincs megnevezve, hogy a zsarnok fél, illetve a kiszolgáltatott fél nő vagy férfi lenne, értelmezésem szerint az önzés párbaja nemektől független, itt a hangsúly a személyiség erőteljességén, a szeretet mértékén és az emberi természet alapvető önzőségén van. A lírai én csak azt képes szeretni, aki hozzá hasonlóan ellentmond a világnak, a törvényeknek („törvényen kívül, mint az állat, olyan légy, hogy szeresselek”⁷⁹), és egyedül a saját elveit hajlandó követni, számára az a nagybetűs, egyetlen igazság. Semmibe veszi a társadalom alkotta törvényeket és elvárásokat („Mit bánom én, hogy a modernnek, vagy a törvény mit követelnek”⁸⁰), egyedül saját, önös érdeke számít, nem enged az elveiből, még akkor sem, ha azzal önmaga sorsát és helyzetét könnyítené meg. Inkább elszenvedí a rá mért büntetést, válik zsarnokká a szeretett személy szemében, lesz belőle álmok megrontója, a test harácsolója, a nyelv és a szavak kiforgatója, de semmiképpen sem árulja el a legfőbb értéket: önmagát. Másokat, úgynevezett barátait viszont kérdés nélkül képes kihasználni: „Kit törvény véd, felebarátnak még jó lehet”⁸¹, tehát szerinte a hatalomhoz, törvénykezéshez, joghoz köthető ember csak *felebarátnak jó*, arra, hogy kihasználja. A *barát* a törvénytől megvédje, vagyis a bűnöktől, a büntetéstől való szabadulás lehetséges útját egyedül a kapcsolatokban látja. Nem bízik már az emberek igazában és ártatlanságában, a világot romlottnak látja, így ő maga sem érez bűntudatot, ha ebből a romlott társadalomból, számára jelentéktelen emberekből hasznot húz és kedve szerint használja ki őket. Elvárja, hogy a társa vele együtt a saját elveinek éljen, ne befolyásolják őt a környezet és a szabályok, egyedül ő számítsa, hiszen ő az igazi, szilárd valóság. Az „Alku, ha szent is, alku”⁸², az ilyesfajta cserebere mindenképpen valamilyen bűnnel, sötét mesterkedéssel köthető össze, aminek a végén az egyik fél nyer, a másik viszont elbukik. Ez az alku a szerelem képlete, amit ehhez hasonlóan kalóztörvényűnek lát, amit akar, az kizárólag az övé, elveszi, kisajátítja és soha többé nem adja vissza. Kulcsár-Szabó Zoltán szerint a „különféle külső kényszerrek és csábítások sodornak veszélybe”⁸³, a szerelem is egy ehhez hasonló kockázat, ami egyszerre jelenthet biztonságot és fenyegetettséget, attól függően, hogy a kapcsolatban ki az uralkodó és ki a beletörődő fél, ki az, aki képes a másikért áldozatot hozni és ki az,

⁷⁹ Uo. 374.

⁸⁰ Uo. 373.

⁸¹ Uo. 374.

⁸² Uo. 374.

⁸³ Kulcsár-Szabó Zoltán, „Tükörszínjátéka agyadnak, Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében”, 63.

aki ezt megköveteli. A veszély megjelenését a *Semmiért egészen* kapcsolati hálójában a következőképpen látja: „őr és rab vagy éppen az alku dialektikájában rajzolódnak ki, amely egy olyan etikai vagy igazságszolgáltatási rendbe írja be az egyén cselekedeteit, mely azok legitimitását a saját individualitás helyett érdemek és tartozások cserefogalmából eredezteti”⁸⁴. Az ember ennek tükrében piaci áru, a szerelem pedig üzletként is értelmezhető, ki mennyit ad érte, mennyit hajlandó feláldozni, vagy éppen mi az, amit be akar hajtani és tartozásként felróni a másinak. Adósság és nyereség az egész játszma kiváltója és eredménye, egy ciklikus folyamat, ahol mindig visszakerülünk a kiindulóponthoz: az egyénhez, akiben olyan erős az akarat, hogy a vágyott célért mindenben és mindenkin hajlandó átgázolni. Ez a párbaj tulajdonképpen csak egyoldalú, hiszen minden szó a lírai elbeszélő által hangzik el, minden gondolat és cselekedet az övé, míg a másik fél, a megszólított csak hallgat, nincs lehetősége felszólalni, ellentmondani a zsarnoknak.

Szabó Lőrinc *Egy asszony beszél* című versében már egy kétoldalú történetnek lehetünk tanúi, ahol mindkét fél meghallgattatást nyer. Ezen esetben egymással szemben áll a szerelmes pár, az érme két oldala, a férfi és a nő. Az alkotás két egymástól élesen elkülöníthető egységből áll, először a férfi szónoklata hangzik el, ezt pedig a nő monológja követi. A férfi elismeri bűnösségét és önzőségét: „mert énmiattam bűn csak a bűn, [...] sohse hagyom röpülni, ahogy neki jó, oly szabadon, s mosolyát éppúgy elveszem, mint az enyémet ő”⁸⁵, a szeretett nőt nem engedi el, fogva tartja, bár tudja, hogy kedvese megérdemelné a szabadságot, egy jobb sorsot valaki más mellett. „Itt hagyni? Az se segítene, hisz őt akarom, magát; ő se hagy el, mert nélkülem még kisebb a világ”⁸⁶, az idézett sorok a kötet címének újraértelmezésére adnak lehetőséget. A *Te* az a bizonyos nő, aki mindent, még saját magát is hajlandó feladni azért, hogy szerethessen valakit, életének ez válik az egyetlen értelmévé. A férfi – bár bevallja, hogy sosem érhet fel erkölcsileg a szerelméhez: „tud tisztán bűnözni, míg én tisztán is vétkezem ellene”⁸⁷, a szerelem így válik börtönné kedvese számára, hiába becsüli benne lelkének tisztaságát, erősebb benne az ön-

⁸⁴ Uo. 63.

⁸⁵ Szabó Lőrinc, „Egy asszony beszél”, 371-372.

⁸⁶ Uo. 371.

⁸⁷ Uo. 371.

zóság a szeretetnél. Ezt követően az *asszony* szavai hangzanak el: „nekem az élet a szerelem, őneki nem”⁸⁸, bevallja tehát, hogy nem vár a férjétől viszonzást, sem feltétel nélküli odaadást. A nő számára a szerelem, hogy ő maga képes szeretni, ez a legfontosabb, hogy otthont és biztonságot nyújthat a számára legkedvesebbnek: „Lelkéből nem jut más nekem, csak ami gyerek. A legjobb, amit én adok, hogy otthona lehetek; csak akkor egészen az enyém, amikor beteg.”⁸⁹ A férjéről való gondoskodás az asszony számára nem kötelesség, hanem szívesen vállalt feladat. Ráébred arra, hogy a férfi csak akkor nyílik meg előtte, akkor engedi be őt belső világába, ha legyengült, megbetegedett, kiszolgáltatottá válik, a nő pedig ilyenkor úgy érzi, hogy végre szükség van rá, bár ezt úgy ismeri el, hogy közben megborzong saját önzése miatt. Szívesebben látná a férfit beteg, kiszolgáltatott állapotban, mert akkor úgy érezheti, hogy a férje hálás neki és viszont szereti, örül, ha szolga lehet a másik börtönében, de tisztában van azzal is, hogy el kell rejtenie érző oldalát ahhoz, hogy megőrizze méltóságát: „Már nem is mondom soha neki, mennyire szeretem”⁹⁰. Az asszonyról festett kép először egy törékeny, túlságosan érzékeny alakot ábrázol, de sorról sorra haladva feltárulkozik előttünk számos új vonása: a hirtelen önzőség, a szeretett fél megkötése (otthonhoz láncolása), a hazugsággal elért szoborszerűség, a fondorlatosság. „Ellene: volnék valaki. Így: csak része vagyok.”⁹¹ Az alkatrész motívum, ahogy a *Semmiért egészen*ben („Én többet kérek: azt, hogy a Sor-somnak alkatrésze légy.”⁹²), úgy itt is megjelenik, ezúttal a nő által, aki önmagának szabadságát a párbajban, az ellenséggé válásban látja. Ezzel párhuzamba állítható a fentebb elemzett *Semmiért egészen* önzőség-kérdése, ahol a szerelem „Két önzés titkos párbaja”⁹³, egy folytonos dominancia harc, ahol mindig valamelyik félnek felül kell kerekednie a másikon, és az a valaki törvényszerűen az, akiben kevesebb szeretet. Így nem lehet győztes az *Egy asszony beszél* női alakja, hiszen ő az, akinek a szerelem az életet jelenti, ezáltal a belső szabályok alapján ő a determinált áldozat, aki elszenvedti az önzés következményeit. Viszont, ha a férfiban lenne több a szeretet, akkor ő kerülne a képzeletbeli ranglétra aljára, tehát a két fél helyzete itt is felcserélhető.

⁸⁸ Uo. 372.

⁸⁹ Uo. 372.

⁹⁰ Uo. 372.

⁹¹ Uo. 373.

⁹² Szabó Lőrinc, „Semmiért egészen”, 374.

⁹³ Uo. 374.

Utoljára még tekintsünk vissza a börtön hierarchiájához, az őr és a rab kapcsolatához: az álommal foglalkozó fejezetben az is szerepel többek között, hogy az őr is a börtön foglya, nemcsak a rab. Az *Egy asszony beszél* című Szabó Lőrinc-alkotásban ennek kiegészítéseként értelmezhető a következő idézet: „Lennék a rabja, – de nem, hisz az őr szintén rab egy kicsit.”⁹⁴, tehát az asszony egyedül azért nem vállalja el a rab szerepét, mert férjét, az őrt is rabságra kényszerítené, így pedig végérvényesen elveszítené annak szeretetét. A nő problémája a szabadságvágy és a szerelem összeférhetetlensége, hiszen kisajátítóan szereti a férjét, akinek ő közel sem ennyire fontos. Az asszony hajlandó feladni mindent, az egész világot, ha cserébe az övé lehet az otthon és benne a férfi, aki az életet jelenti számára. Így változik át az otthon menedékből börtönné, a nő pedig alkuk árán éri el céljait, ahogy a *Semmiért egészen* én-elbeszélője is alku és önzés kettősében képzelel el és éli meg a szerelmet. „Boldog az önzés sikere!”⁹⁵ – erre a végkövetkeztetésre jut a nő, aki a szabadság helyett a szívére hallgat, elutasítja az agy józanságát, a saját gondolatok gáttörő erejét, helyette az ösztönei rabjává válik. Egy olyan életet él, ahol a szerelem a legfőbb úr, önzésével és öntörvényűségével együtt, elvéve tőle a szabadságát és önmagát. Bár ez sokak számára inkább rémálom, mintsem boldog jövőkép.

Az általam elemzett versek üzenete azonban vitathatatlan: nem számít, mi az, ami az embert megrögzötté teszi, lehet az a gondolat, az álom, a test vagy maga a szerelem, az igazán fontos az értékrendszer, amiben mindez elhelyezkedik, a bűn azon skálája, amit mi magunk szemlélünk és állítunk össze. A lényeg a nézőpontban rejlik, az igazság többoldalouságának megértésében és a másik fél elfogadásában. A törvény önmagában csak egy megfoghatatlan szó, üres, hiszen jelentéssel mi magunk töltjük meg, mi rendeljük hozzá az értéket. Ehhez hasonlóan a börtön is csak szó, a jelentése számtalan alakot ölthet. Szabó Lőrinc *Te meg a világ* kötetében az ember áll a mikroszkóp fókuszában, pontosabban az általa elkövetett bűn, az önzés, a vezeklés, a bezártsággal való küzdelem vagy éppen a beletörődés. A börtön megtestesíthet félelmet, dühöt, igazságtalanságot, de akár boldogságot és elégedettséget is. Az igazságnak több arca van, ahhoz pedig, hogy az ember láthatatlanul, akár csak a hal a hálóból, kisurranjon az őt bezárva tartó rácsok közül, szükség van éles szemre és nyitottságra. Hisz minden erről szól: *Te meg a világ* viszonyáról, rólunk, az emberről és mindarról, ami számunkra a világot jelenti.

⁹⁴ Szabó Lőrinc, „Egy asszony beszél”, 372.

⁹⁵ Uo. 373.

ÖSSZEGZÉS

A börtön motívum Szabó Lőrinc *Te meg a világ* kötetében a verselemzések tükrében sokkal inkább szellemi és érzelmi bezártságra, korlátozottságra utal, mintsem fizikaira. A nyelv esetében kijelenthető, hogy az irodalom és maga az írás a szavak keretein belül alkalmazható. Az író a gondolatok börtönében reked, ha nem tud mindent úgy papírra önteni és közölni, mint ahogy azt szeretné és ahogy megálmodta. Az álom egy ennél veszélyesebb terep, itt már megszakad az ember kapcsolata a valósággal, a képzelet ejti rabul, egy olyan börtön ez, melybe a kétségbeesett álmodozó visszavágyik. A hús és vér, a test börtöne az, ami leginkább magára az emberre, mint létezőre fókuszál. Amit az agy parancsol, azt a testnek kötelessége végrehajtani; ebben a fejezetben az ember gépként való ábrázolása már a korabeli modernség fejlődésére reflektál, az ember itt személytelen, irányított robot, vakon teljesít bármilyen parancsot. A szív pedig a testbe zárva elviseli az agy zsarnokságát, kitart a végsőig. A lélek a test utolsó reménye a felszabadulásra. Végül pedig ott a szerelem, a két fél párbaja, ahol az egyik mindig felülkerekedik a másikon. Az alapvető emberi önzés kerül előtérbe, a szeretet pedig egy kihasználható érzelmmé válik, egy szépen berendezett otthonná, aminek nincs ajtaja, sem ablaka, nincs kiút belőle.

A tanulmány választ nyújt a bevezetésben feltett kérdésekre, az igazság teljes mértékben manipulálható, hiszen minden a nézőponttól függ. Nem létezik egy nagy igazság, annyiféle van, ahány ember, ezt leginkább Szabó Lőrinc *Egyetlenegy vagy* című verse igazolja. Maga az álom, legyen jó vagy rossz, egy külön világ, egy zárt szoba, ami még csak nem is valóságos. Az agy és a szív a mérleg két nyelve, egyik a racionalitás, másik a szubjektív értékelés, de mindkét szerv a test börtönében él, még akkor is, ha az agy parancsol a testnek, a szív pedig az érzelmeknek. A börtön motívum legösszetettebb színtere a szerelemmel foglalkozó fejezet, melyben hierarchikus viszony áll fenn a két fél, az őr és a rab között, de ezek a szerepek felcserélhetők, ahogyan az a tanulmány 2. illetve 4. fejezetében is olvasható.

A *Te meg a világ* versei még további kérdéseket vetnek fel, amelyekkel későbbi tanulmányaim során szívesen foglalkoznék. Érdekes lenne az ember és a társadalom ellent-

mondásának vizsgálata, az alkotó én és a világ kapcsolatának mélyebb elemzése. Emellett további kötetekre kiterjesztve a vizsgálatot, össze is lehetne vetni, párhuzamba állítani egy-egy különböző időszakból származó versét, megfigyelni bennük a hasonlóságokat és az eltéréseket. Ilyen téma lehetne például az ember „porszemként” való ábrázolása, a *Sivatagban* és az *Idő* című versek összevetésével, melyekben az emberiség alacsonyrendűségét jeleníti meg, felvetve azt a kérdést, hogy a folytonos romlás és változások után mennyit ér az ember?

HIVATKOZOTT RODALOM

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics. *Bűn és bűnhődés*. Fordította Görög Imre, G. Beke Margit. Budapest: Európa Könyvkiadó. 2004.

Ferenczi László. *Szabó Lőrincről*. In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. Újraolvasó. Budapest: Anonymus Kiadó. 1997.

Foucault, Michel. *Felügyelet és büntetés*. Fordította Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Budapest: Gondolat Kiadó. 1990.

Halász Gábor. *Te meg a világ*. In *Homlokodtól fölfelé – In memoriam Szabó Lőrinc*. Budapest: Nap Kiadó. 2000.

Kabdebó Lóránt. *A dialogikus poétikai paradigma filozófiai megalapozódása Szabó Lőrinc költészetében (Szabó Lőrinc és Max Stirner)*. In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. Újraolvasó. Budapest: Anonymus Kiadó. 1997.

Kabdebó Lóránt. *A dialogikus poétikai paradigma nagy pillanata (Szabó Lőrinc személyiséglátomása - Te meg a világ)*. In *A magyar költészet az én nyelvemen beszél*. Budapest: Argumentum Kiadó. 1992.

Kabdebó Lóránt. *Egy költői beszédmód filozófiai átalakulása (Szabó Lőrinc és Max Stirner)*. In *Magyar Filozófiai Szemle*. Budapest: Áron Kiadó. 1995. 1-2. sz. http://realj.mtak.hu/5940/1/FilozofiaiSzemle_1995.pdf

Kulcsár Szabó Ernő. *Szabó Lőrinc*. In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. Újraolvasó. Budapest: Anonymus Kiadó. 1997.

Kulcsár-Szabó Zoltán. *Tükörszínjátéka agyadnak (Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében)*. Budapest: Ráció Kiadó. 2010.

Németh G. Béla. *A termékeny nyugtalanság költője (Szabó Lőrincről röviden)*. In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. Újraolvasó. Budapest: Anonymus Kiadó. 1997.

Ottlik Géza. *Iskola a határon*. Budapest: Magvető Könyvkiadó. 2005.

Palkó Gábor. *Szempontváltozások a Szabó Lőrinc-recepcióban (avagy egy kötet viszontagságai 1932-1992)*. In *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. Újraolvasó. Budapest: Anonymus Kiadó. 1997.

Rába György. *Szabó Lőrinc*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1972.

Shakespeare, William. *Lear király*. Fordította Vörösmarty Mihály. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1984.

Stendhal. *Vörös és fekete*. Fordította Illés Endre. Budapest: Európa Kiadó. 1965.

Szabó Lőrinc. *Szabó Lőrinc válogatott versei*. Szerkesztette Illyés Gyula. Budapest: Magvető Könyvkiadó. 1956.

Szabó Lőrinc. *Tücsökzene*. Szerkesztette Domokos Mátyás. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1957.

Szabó Lőrinc. *Vers és valóság 1*. Szerkesztette Kabdebó Lóránt. Budapest: Magvető Könyvkiadó. 1990.

Szophoklész. *Antigoné/ Oidipusz király*. Fordította Babits Mihály, Mészöly Dezső. Budapest: Akkord Kiadó. 2003.

Wilde, Oscar. *Költemények*. Fordította Kosztolányi Dezső. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1957.